

Éhes költő a ,Veszprém'-mel álmodik

Lapkísérlet az 1870-es évek közepén

A magyar irodalomtörténet talán legmostohább sorsú korszaka a kiegyezést követő három évtized. A korábbi „nagy reformnemzedék” és a későbbi Nyugat-nemzedék közti irodalom sokáig csak színtelen, kiugró tehetségekkel alig bíró, átmeneti korszakként élt még az irodalmárok megítélésében is. Pedig a modern értelemben vett irodalmi életet ez a korszak teremtette meg.

Az irodalom ekkor már nem csak több-kevesebb kiválasztott ember ügye. Ebben a korszakban alakult ki vagy kezdett újra működni a magyar irodalom intézményrendszere (Magyar Tudományos Akadémia, irodalmi társaságok, könyvtárak stb.), ekkor szerveződött köré a hozzá kapcsolódó üzlethálózat (könyvkiadás, könyvkereskedelem, sajtó, színház), irodalmi társulások és díjak létesültek, szerkesztőségek alakultak, színházak és kávéházak nyíltak, közkedvelt ponyvasorozatok indultak, közönyvtárak nyitották meg kapuikat, írók és zurnaliszták táguló köre volt képes az irodalomból megélni, egyre szélesedő nagyközönség találkozhatott az irodalom valamely termékével.

Lehetséges, hogy irodalmi termését illetően e három évtized valóban nem ítéltető a magyar irodalom legjavának, de mindenképpen a legtöbb és legizgalmasabb kísérletet és meglepő ráérzést, érdekességet és érzékenységet felmutató művészi korok egyike. A legnívósabb irodalmi alkotók jól ismerték a korszak nyugat-európai kultúráját, bölceleti és irodalmi próbálkozásait, s számos hasonló – akkoriban (s néhány esetben máig is) újnak és modernnek tartott – irodalmi kísérletre vállalkoztak (volt, hogy nyugat-európai kortársaiknál még korábban) műveikben.

Annak, hogy a korszak megítélése ennyire mostohán alakult, számos oka van. A sokok közül talán az lett a legmeghatározóbb, hogy ezt a kiegyezés utáni néhány évtizedet – miközben pedig az ország hihetetlen gyors ütemben fejlődött – már saját korának írói is valamiféle szomorú, kilátástalan és kiábrándult időszaknak érzékelték, *Tolnai Lajos* például egyenesen „sötét világnak” tartotta.

Mindeközben az akkori irodalompolitikai hatalmat egy szűk réteg tartotta kezében, akik zászlajukra ugyan *Arany János* nevét írták, de vezetőjük valójában *Gyulai Pál* volt. Gyulai – a régi nagy reformnemzedék aranykorát etalonnak állítva – fáradhatatlan energiával és igyekezettel dolgozott azon, hogy kora irodalmi élete az általa elképzelt aranykor nyomába szegődjék. E nemes cél érdekében – a szó szoros értelmében – kíméletlen harcot folytatott, hogy az általa nemkívánatos vagy a szemében károsnak ítélt irodalmi vadhajtsókát lenyesse, s ehhez óriási hatalommal is rendelkezett. A korban még csak kevesen tudták, hogy nagyrészt pontosan azokat a próbálkozásokat igyekezett megsemmisíteni és megfojtani, amelyeket az utókor a modern irodalom izgalmas kezdeményeinek ítélt.

Végeredményben ez a két egymást erősítő tényező fonódott össze, amikor a kiegyezést követő irodalmi életről mint kisszerű és szürke korszakról kezdtek beszélni. S ez tulajdonképpen ma sincsen másképp. Gyulaiék ítélete idestova másfél évszázada öröklődik tovább és tovább. Semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy a Nemzeti Tankönyvkiadó harmadikos középiskolai tankönyvében még tíz oldalt sem tesz ki a magyar irodalom helyzetének áttekintése 1867-től a Nyugat megindulásáig, s ha még hozzávesszük a – vé-

leményem szerint rosszul szakozott, de valójában idetartozó – *Mikszáth*-részt is, akkor sem éri el a húsz oldalt.

Bármilyen furcsának tűnik is, de igaz, a történeti és az irodalompolitikai időszakok – saját értékrendjüknek megfelelően, nemegyszer aktuálpolitikai céllal – kialakítanak valamiféle hierarchikus rendszert az elmúlt irodalomtörténeti korszakok között. A kiegyezést követő évtizedek irodalma ebben a megmérettetési rendszerben is hátul kullogott mindig, ami persze nem mindig jelent és jelentett hátrányt, hiszen ez azt is magába foglalja, hogy kevés az aktuálpolitikailag fel- vagy éppen kihasználható eleme.

Ez azonban a kérdéses időszak esetében inkább csak azt jelenti, hogy a korszak kutatását meglehetősen elhanyagolták, hisz – csupán egyetlen momentumot említék – különösebben sohasem segítették, támogatták (például komoly minisztériumi vagy egyéb összegekkel) az időszakra vonatkozó alapkutatásokat. Ha ehhez hozzávesszük, hogy néhány máig fájdalmas és mérgesedő irodalmi alapkérdés (például a kozmopolitizmus téma- körre vagy a városi és a vidéki irodalom ellentéte, illetve a tragikum kérdése egy kis- szerű korban) is ebben a korszakban fogalmazódott meg, s minthogy e kérdések elsősorban nem a nemzeti heroizmusról és a dicsőségről szóltak, érthető, hogy a 20. századi tör-

Bármilyen furcsának tűnik is, de igaz, a történeti és az irodalompolitikai időszakok – saját értékrendjüknek megfelelően, nemegyszer aktuálpolitikai céllal – kialakítanak valamiféle hierarchikus rendszert az elmúlt irodalomtörténeti korszakok között. A kiegyezést követő évtizedek irodalma ebben a megmérettetési rendszerben is hátul kullogott mindig, ami persze nem mindig jelent és jelentett hátrányt, hiszen ez azt is magába foglalja, hogy kevés az aktuálpolitikailag fel- vagy éppen kihasználható eleme.

téneti korok ilyen vagy olyan okok miatt nem e korszakból választottak, ha dicső és emlékezetes példákat kerestek a múltból. (Ez még akkor is így volt, amikor a rendszer- váltás időszakában a kiegyezést követő évtizedek állapotához sok szempontból olyannyira hasonló politikai, kultúrpolitikai helyzet alakult ki.)

Összevetve mindezt azzal, hogy pontosan ez az időszak az, amikor az irodalommal kapcsolatos irat- és papíryanag nagyságrendekkel növekedett meg (gondoljunk például a rendkívüli módon megszaporodó sajtóorgánumokra, a postaforgalom modernizálásával járó, divattá lett, a mindennapi élethez egyre inkább hozzátartozó levelezések anyagára, az újjá- vagy az újonnan alakult minisztériumok, társulások, intézmények akta- és iratmennyiségére, a könyvkiadás mecha-

nizmusának és a modern értelemben vett könyvkiadói rendszer felállításának köszönhetően felduzzadó könyvkiadás termékeire stb.), elmondható, hogy az alapkutatás szintjén is rengeteg dolguk akad még a korszak kutatóinak.

A nemzeti könyvtár kéziratárában soha nem kutatott kéziratok tömege porosodik, s a korszak sajtóanyagának átnézése is pokoli munkát kíván még, hiszen ha tudunk is egyes újságok létéről, nem ritkán fordul elő, hogy a szakirodalomban megtalálhatatlannak ítélt újságok valójában megvannak az OSZK-ban.

Egy ilyen rövid életű lapvállalkozásról szeretnék most mesélni, előre jelezve, hogy bármiféle hasonlóság a mai kor jelenségeivel csakis a véletlen műve lehet.

Gizella napi toborzó

1876 májusának Gizella napja nagy változások ígérését sejtette a Veszprém című lap Gizella téri redakciójában. A még meg sem nagyon melegegett, áprilisban beiktatott *Prém* főszerkesztő úr a május 7-i számban, „Lapunk átalakulása” című vezető cikkében adta hírül, hogy a hetilap „új homlokzata”, azaz címdala és megváltozott tipográfiája

egyben a Veszprém életében is új korszakot nyit, mivel – mint írta – „Veszprém-megye tekintetes közgyűlése a Veszprémet méltónak találta arra, hogy »hivatalos orgánummá« emelje”, s ez „különleges tekintélyt ad e közlönynek”.

A „nélkülözhetetlenné válás” nem kis feladatát megcélzó főszerkesztői akarat mindezt a „közművelődési törekvések általi sikerek” ígéretével gondolta megvalósíthatónak. A megye vezetőségének közgyűléséről közreadott hivatalos jegyzőkönyvből az is kiderül, hogy a megye községei nyomatékkal felszólítatnak, hogy az évi 6 fjt újság-előfizetési díjat minden község irányozza elő éves költségvetésében.

Még ha feltesszük is, hogy a várható „közművelődési törekvések általi sikerek” feltűnően felvillanyozták a megyei méltóságokat, az azért kétséges, hogy egy-két évvel a Monarchia hatalmas pénzügyi krachja után, a gazdasági válság legsötétebb éveiben pusztán emiatt ne sajnálták volna a városi pénzeket az eddig éppen csak vegetálni képes újságtól és 27 éves, a közismertséggel még nemigen találkozható költő-szerkesztőtől.

Ha még naivabbak lennénk, hihetnénk, hogy eleve elrendeltetésszerűen történt a dolog, azaz csak összeforrott, ami összetartozott: a Veszprém Prémbe megtalálta a – hangzásában is hozzápasszoló – vezetőjét. Erre egyébként maga Prém József is utalt egy 1875. december 27-én kelt levelében, melyet hosszú hallgatás után az akkori lapszerkesztőnek, régebbi ismerősének, (a regényes életű, eredeti foglalkozását tekintve tengetés) *Kompoly Tivadarnak* írt – ahogy később kiderült – már a helystoppolás közvetlen előzményeképpen: „Arról is tudomást veszek, hogy még mindig nem törültél ki munkatársaid sorából, pedig megérdemeltem volna – hisz nem is úgy hallgatok, mint a prém, hanem valósággal úgy, mint a bunda!” „A Veszprém iránt pedig nemcsak tartalma, mely mindig érdekes, hanem neve miatt is érdeklődöm.”

Sokkal inkább valószínű azonban, hogy a dolognak lehet valami köze ahhoz, hogy Prém József eljegyzésre készült. Választottja a Hymen-rovatok kedvelt megfogalmazása szerint: a bájos *Lonkay Lenke* kisasszony.

*Lonkay Antal*ról, a leendő apósról – Prém Józsefhez hasonlatosan – ma már szinte semmit nem tudunk. Pedig a kiegyezéskori időszak egyik befolyásos, meghatározó alakja, a hatvanas-hetvenes évek igazi sikerlovagja volt. Itt elég talán annyit fölemlíteni, hogy – Mikszáth megfogalmazása szerint – Lonkay uralkodó hite szerint „egyedül a pénz üdvözíti az embert”. *Kecskeméthy Aurél*, a nagy hírű szerkesztő-író pedig így összegezte Lonkayval kapcsolatos tapasztalatait: „nyála suviksz, nyelve kefe”. Tény, hogy Lonkay semmiféle elvtelenségtől vissza nem riadva – korának gátlástalan sajtóügyi vállalkozójaként – hihetetlen mennyiségű pénzt keresett, s ehhez a katolikus egyházat használta fel. Orgánumaiban sikeres propagandát folytatott a katolikus oktatáspolitikai ügyeinek képviseléseként az újonnan kialakuló tanügyi rendszerben, később pedig a magyar klérus ultramontán, azaz a pápa világi hatalmának sérthetlenségét követelő, főként főpapokat tömörítő frakciójának kíméletlen, egyeduralomra törő sajtócézarja lett. Szövevényes kapcsolat- és érdekhálózatot tartott fenn a felsőbb egyházi és tanügyi körökkel. Azokkal, akik '67 után az egyházi alapok – számukra legalábbis hozzáférhető – pénzeinek elosztása fölött döntöttek. Lonkayt „munkakapcsolatain” kívül magánéleti szálak is kötötték a megyéhez. (Kacsalábon forgó kastélyt építtetett Balatonfüreden, a zirci apát kedves barátja volt stb.) Így megkockáztatható az a föltevés, hogy az eljegyzésre készülő, befolyásos após beajánlotta leendő vejét az ismerős megyei potentátok jóindulatába és pénzeskasszájába. Hogy nem pusztán nekem jutottak eszembe ilyesféle gondolatok, azt mutatja Mikszáth egyik 1877-ben megjelent írásának gunyoros passzusa is: „Prém a múzsájától kérde, hogyha két anyja volt, nem lehetett-e két apja is? ... Ez érdekes hőskölteleményhez Lonkay írja a zenét.”

Mindenesetre a pénz kikerekedett valahonnan, s Prém József nekifogott hasznos elköltésének. Egyrészt nyomban teletömte a lapot nem apadó írói buzgalmának kétes művészi értékű termékeivel: versekkel, művészettörténeti fejtegetésekkel, prózai dolgozatok-

kal. Másrészt hamarosan toborzót fűjt, s hadba, sőt harcra hívta fiatal – s néha a szó szoros értelmében éhes – irodalmár barátait.

Már az első Prém József által jegyzett, április 2-i, 14. lapszámban, a Figyelő című kritikai lap szerkesztőváltása és a Petőfi Társaság megalakulása kapcsán a következő árukkodó szerkesztői állásfoglalás fogalmazódott meg: „Ama forrongást, mely az irodalmi körökben e sokak szerint »korszakot alkotó« mozgalom ... előidézett, helyesen és tárgyilagosan ítéli meg” (ti. a Figyelő című újság). Új szerkesztőjének, *Ábrányi Emil*nek pedig törekvése „az újabb nemzedéket maga köré csoportosítani”, hiszen „a fiatal generáció mindenkor opponálni szokott a réginek”. Ugyanebben a számban a hátoldal szerkesztői üzeneteiben Prém József a következő felhívást tette közzé: Az új szerkesztő kéri a lap külmunkatársait és levelezőit, továbbra is írásaikkal támogassák őt, hogy a Veszprém „méltán képviselhesse ama megye és e megye minden közeli s távoli vidékének érdekeit”. Emellett *Ábrányi Emil*nek, *Kiss József*nek és *Bellaagh Aladárnak* névre szóló üzenetet fogalmazott, írásaikat kérve.

A már kimunkáltabb szerkesztői programnyilatkozat az április 9-i, 15. számban jelent meg: „A mi célunk nem az, hogy a társadalmat felforgassuk amidőn reformálásához néminemű segédkezet nyújtani igyekezzünk ... hanem célunk igen is oda irányul, hogy ... lapunk mintegy tükre legyen vidékünk társadalmi és gazdasági törekvéseinek, forrongásainak s hogy higgadtan, tárgyilagosan kevés lármával, de teljes buzgósággal elvégezzük munkánkat: a haladás, a művelődés, a fölvilágosodás nagy munkáját.” Az elkövetkezendő számok végképp meggyőzhetnek bárkit arról, hogy e nagyszabású program meghirdetésekor Prém József valójában pusztán egy írói csoportosulás érdekeit tartotta szem előtt, s a „haladás”, illetve a „fölvilágosodás” szent eszméjének megvalósítását egy meg lehetőségen szűk irodalmi területen igyekezett érvényesíteni.

Prém József munkára és harcra szólított irodalmár baráti körének ismeretsége még az 1870-es évek első felében-közepén, a fiatal székesfővárosból eredt, mikor is főként az 1850-es években született fiatal poéták, szerkesztők, tanárok egész sora csábult fel rövidebb vagy hosszabb időre Budapestre, szerencsét próbálni. Sokan tartoztak állandóan változó összetételű soraikba, nem egynek nevét ma már jóformán csak a korszak szaktudósai ismerik. Prém József felhívása azonban csak kevesüket hozta lázba annyira, hogy műveiket postára adják a Veszprém szerkesztőségébe. Úgy tűnik, a régi gárdából csakis a legtermékenyebb és a legéhesebb tagok jelentkeztek.

A külön felszólított *Ábrányi Emil* – aki a költészet és a műfordítás mellett rövidebb-hosszabb ideig élő lapok szerkesztőségében dolgozott, s 1875 januárjától, mint ahogy már szó volt róla, a Figyelő redakcióját vezette – a 25. számban közölt „Az ember írni készül” című írásával tudta le kötelezettségét. Érzékelhető, hogy barátai, azaz harcostársai valamiféle várakozásteli figyelemmel fordultak ekkoriban *Ábrányi* felé. A barátait sem kímélő, csípős kritikai megjegyzésektől amúgy nemigen tartózkodó *Reviczky Gyula* ez idő tájt – Prémhez hasonlóan – sokat remélt tőle, holott költészetéről nem volt különösebben elismerő véleménye, hiszen többször fanyalgott ilyenformán: *Ábrányi* excentrikus tárgyaival erővel keresi a cifrát, hogy csak valami újat írhasson. Egy 1876. február 25-i, gyermekkori barátjához írott levelében mégis így lelkesedett: „Mi, ha összetartanánk, külön dolgokat művelhetnénk. Hárman vagyunk már. *Ábrányi E.*, *Kiss J.* szintén velünk tartanak. Ám a többi a clique-ekhez szít s ez a kár!” Egy másik, április 12-i, ugyancsak *Koroda Pálnak* szóló levelében pedig: „Ott van a F[igyelő], mely azóta kitűnő lap, mióta Szana T[amás] ő filisztersége nem szerkeszti. *Ábrányi E[mil]*-t csak most kezdtem becsülni s pedig nem azért, mert nagyra van velem (ezt előbb is tudtam) s reklámokat csap nekem, de azért, mert látom, hogy sok benne a nemes ambíció és testtel-lellekkel az új nemzedék embere. Írj, ha lehet lapjába, én már rég földicsértelek és ajánlalak neki ... Kövesd a mi példánkat, (G[áspár]-r ét és az enyimét.) kik ugyancsak ellátjuk a „F[igyelő]”t szellemmel!” Hiába azonban *Reviczky* reménytelen lelkesedése, a Figyelő

fél évet is alig élt meg Ábrányi keze alatt, s egyre nyilvánvalóbb lett, hogy bármiféle irodalmi vezérekedés helyett Ábrányinak e Figyelő-beli kiruccanása csak rövid megállóhely volt a Pesti Napló vagy a Fővárosi Lapok – jóval nagyobb tekintélyű és sokkal biztonságosabb – állomása között.

A Reviczky emlegette *Gáspár Imre* – aki amúgy évekig a pályakezdő Reviczky legfőbb szellemi társa és segítője volt – mozgalmas szellemi életéről, ellentmondásos irodalmi tevékenységéről nevezetes. Köteteket tenne ki összegyűjtött magánlevelezése. Reviczky megütközve számolt be egy dátum nélküli levelében Korodának, hogy „Gáspár okos, derék gyerek, de szavamát vissza kell vonnom – nem genie. Nagy költő nem lesz soha! De tán emelkedhetik Gyulai [Pál], Szász [Károly] magasságáig” ... „Aztán csinálja verseit, verseinek nagy részét, amint maga bevallja, át nem élte, sőt mi több, ennek jogszerűségét is vitatja” ... „Leveleit gyártja, mint valami irodalmi munkát. Nincs ínyemre. Ungenial.” Gáspár fáradhatatlan tehetségkutató, megrögzött újságalapító, számos – nem túl nagy nevű, kérészetű – lap szerkesztője, munkatársa. Emellett furcsa dolgokat is suttogtak róla. Koroda Reviczkynek címzett leveleiben nemegyszer álságosan értetlenkedett, mikor arról jött hír, hogy Gáspár valamely versét egy nőhöz írta volna: „Még valamit Gáspárral. Büttner beszélte, hogy Csiba Lujzának nagyban udvarolt, s megküldte neki a bálkirálynő dalait (ez Gáspár 1872-ben megjelent verseskötete) parfume-flasli és felengős levél kíséretében, melyben engedelmet kér tőle, hogy hozzá sonettekét írhasson – Ha nem pletyka, nagy komikum!” Reviczky erre meg vissza, azt újságolta el Korodának, nyomban, mikor életében először Budapestre érkezett, hogy: „Itt Budapesten G[áspár]r svindler hírében áll, ki a »piros termék«-nek is tudott hőse lenni. Más hóbortos adatokat is hallottam tőle, milyenekre csak egy költő képes!” 1875 januárjában pedig azt pletykálta lesajnálón Korodának, hogy: „Szegény Gáspárral is sok a baja mindenkinek – ezt Szász Károlyon és Nagy Miklóson kívül csakugyan senki sem szereti.” Mások (*Milkó Izidor*) egyenesen azt állították róla, hogy Gáspár „agitatórikus propagátor”, mivel később kétségtelenül kapcsolatba került a munkásmozgalommal, ő alkotta meg a magyar nyelvű munkás-Marseillaise szövegét is 1879-ben.

Jóformán nem létezett korabeli lap, melyet Gáspár szívósan ne bombázott volna kifogyhatatlan poétai és műfordítói remekeivel. A Veszprém hasábjait is hamar megtalálta. Fordítása, versei jelentek meg benne, hosszabb cikkben méltatták az általa összeállított, az új nemzedék költőinek versantológiáját.

A Prém által ugyancsak megszólított Kiss József akkoriban ugyan még csak nagyon szűk körben ismert költő, ám nagyon széles körben ismert ponyvaszerző. Ez az első pillanatban meghökkentő kijelentés azt fedi, hogy Kiss József első verseskötetét, a *„Zsidó dalok”*-at 1868-ban, saját költségen adatta ki, miután a kiegyezés évében lelkesen a fővárosba érkezett a zsidóemancipáció (azaz a zsidók polgári és politikai egyenjóságára – 1867: XVII. tc.) kimondásának hírére. Évekig nyomorgott, kiadói-nyomdai korrektori, szerkesztői állásból próbálta fenntartani magát. 1874-ben az éppen munkanélkülivé lett költőt kiadója egy hetente megjelenő folytatásos ponyvaregény írására utasította. Kiss József az éhenhalás rémétől fenyegettetve, *Szentesi Rudolf* álnéven belekezdett a végül több ezer oldalasra hízott, nagyvárosi rémregény, a *„Budapesti rejtelmek”* írásába. Ennek beharangozó, kedvcsináló prospektusa azt ígérte, hogy „Budapest társadalmának és társadalmi helyzetének hű képe tárulkozik majd ki »lapjain«”. Két ellentétes társadalmi osztály tagjaival találkozunk itt: a nyomorultakkal és a szerencse fiaival, majd a továbbiakban a szükség, a nyomor, az éhség, a meztelenség bűneinek, a gellérthegyi búvóhelyeknek, a névtelen kocsmáknak, a szabad szerelem démonainak, a lélekkufároknak, a kéj kábító gyönyörének, a borzalmas szenvedélyeknek, a szemérmetlen aljasság undorító orgiáinak s hasonló idegrázó dolgoknak bemutatása” következik majd benne. Kiss József később, *A Hét* elismert és művészi arisztokratizmusáról elhíresült főszerkesztőjeként szégyellte és kitagadta ugyan az írás közben akarva-akaratlanul is megszeretett, bértollnok-

ként alkotott művét, ám tagadhatatlan, hogy a rémregény nagy számban, több tízezer példányban fogyott, „urak és munkások egyaránt olvasták, a diákok pedig titokban az órák alatt is vele foglalkoztak”. 1876-ra azonban a kiadó, a Deutsch nyomda – mint annyi más vállalkozás a gazdasági válság idején – csődbe jutott, a rejtelmeket hirtelen beszüntettette. Kiss József – hiába aratott végre nagy sikert a Kisfaludy Társaságban a múlt esztendőben (magának *Toldy Ferenc*nek meghívására) „Simon Judit” című balladájának fölolvásával – bármiféle jövedelem nélkül a nyomor várt, így az irodalmat odahagyva, hosszú évekig Temesvárott kényszerült hitközségi jegyzőséget vállalni.

Kiss József – muszáj-munkanapjait morzsolgatva – láthatóan kapva kapott az irodalmi tevékenységére igényt tartó alkalmon. Már a névre szóló felkérést követő számba elküldte egy költeményét, s később is postára adott néhány verset a lapba. Cserébe a szerkesztő továbbra is kitüntető figyelemben részesítette, rendszeresen tudósította a megye – valószínűleg nem túl nagy számú – eziránt érdeklődő olvasóját a „jeles tehetségű” Kiss József irodalmi ténykedéséről, példának okáért nemsokára napvilágot látó, második verseskötetének megjelenéséről.

A Veszprém irodalmi tüzéhez vélhetően Reviczky Gyula volt a legközelebb. 1874. november végén egyébként ő is személyes kapcsolatba került Prém várományos apósával, hiszen Reviczky életének legnyomorúságosabb korszakában hozzá is bekopogtatott némi szerény honoráriumot remélve Lonkay akkori lapjától, a Magyar Államtól. Egy barátom „nagyserű protekciója pedig addig terjedt, hogy beszélni akart Lonkayval, hogy a Magyar Államba írandó tárcáimat díjazza. Hanem, azt mondja, nincs reménye, mert Lonkay nagyon fősvény. – Tehát azt látod ebből, hogy az irodalmi embereknél az ember semmire se jut” – panasolta Reviczky Korodának írt levelében.

1876 első felében, Prém felhívása idején Reviczky Dentán nevelősködött. Átmenetileg tehát nem volt annyira végletesen szorult anyagi helyzetben, mint mikor nem sokkal korábban, budapesti tartózkodása alatt ezeket írta barátjának: „Néha egy hétig sem eszem mást kenyérmél, szalonnánál s örökösen éhezem.” Két héttel később pedig: „Öt napja, hogy a fizetetlen szállásbul is kihajtottak s most az utcán lakom. Vagy valamelyik ismerős szobájában széken alszom, vagy elmegyek olyan lumpos kávéházba, mely egész éjjel nyitva van s ott virrasztom át a szomorú, hosszú éjeket. Amellett lumpos, rongyos, hazug csirkefogó lettem s elgondolkozom, mennyire igaz, hogy a nyomor oly közel vezet a bűnhöz. Ha azonban túléltem ezt a problematikus, nyomorú existenciát, hálát adok a sorsnak, hogy így volt. Megismerem az életet s az embereket minden oldalról s eszméim kiállják a tűzpróbát.” A veszprémi toborzó idején Reviczky nem éhezett ugyan, fedél is volt a feje fölött, de halálosan elege lett már a kényszerű vidéki nevelősködésből: „növényeik oly haszontalanok, hogy (nem tréfa!) már két pipaszárt törtem el rajtuk. – Az alföldön pedig félbarbarság uralkodik.”

Reviczky sóváran vágyott vissza a nyomorúságos, de poétikus budapesti zsurnaliszta-életbe, ahol – legalábbis úgy érezte – a fontos dolgok történnek. Miközben reménytelen, illetve inkább kilátástalannak látszó szerelem gyötörte, húzta vissza arra a félbarbár, „egyhangú, sáros alföldre”, a Temes vármegyei Dentára. Reviczky szerelme, *Bakalovich Emma*, az irodalompartoló, már elvirágzóban lévő, „ideális szép leány” buzgón járatta és böngészte az újonnan felbukkanó szépirodalmi vállalkozásokat. Reviczky személye nemigen, de költői státusza és versei (kivált, ha hozzá íródtak) lenyűgözték. Reviczky amúgy is szinte már beteges költői megmutakozási vágya ekkoriban tehát még inkább felkorbácsolódott. Korai éveiben minden megjelenési lehetőségen kapva kapott, az apró és a vidéki lapoknál szintúgy szerencsét próbált (különösen, ha ismeretség kötötte oda), mint a nagyobb, fővárosi orgánumoknál. Ráadásul több vers- és fordításkötete állt készen, kiadásuk az olvasói érdektelenség miatt esett kútba, miközben baráti körében jóformán mindenki (még a nála fiatalabb és később induló, általa felkarolt Koroda Pál is) ki-szorított már valamiképpen egy kötetre való verset. A Veszprémnek végül is egy korai,

„Epigon” című költeményét juttatta el (mely szinte ugyanaz nap jelent meg az ország másik felében, egy másik újságban, az Erdélyben, a következő évben pedig egy Gáspár Imre szerkesztette antológiába is bekerült) és egy eddig felfedezetlen, kötetben ez idáig még meg nem jelent versét, a négy részből álló „Kétségek”-et.

A dentai évek alatt Reviczky életének egyik legnagyobb dilemmájával küszködött. Ma már kevesen tudják, hogy német nyelvű verselőként indult. Hosszú, szövevényes és egy másik cikket kitöltő története van annak, hogy levelezésében, bécsi, kassai és aradi újságokban közölt, megmaradt német nyelvű költeményei miért maradtak ki mindmáig minden Reviczky-kiadásból.

A múlt század második felében egyre nagyobb súllyal bíró, illetve a korábbiakhoz képest megváltozott helyiértéket elnyerő kérdéssé lett-lehetett a német- (más nyelv) vagy a magyarnyelvűség, illetve a kétnyelvűség vállalása az irodalomban, a nyelv, illetve a nemzeti hovatartozás megválasztása, a kényszerű vagy a magaválasztotta identitásváltás problematikája. S bár egyes részterületeken történtek már ilyesféle vizsgálatok, de inkább csak kérdésfeltevések, ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata és rendszerezése még feltáratlan, átfogóan nem történt meg, és vélhetően rendkívüli szellemi izgalmakat kínáló vizsgálati területétül kínálkozik ezután is a múlt század irodalomtörténetét kutatók számára.

A dentai időszak alatt Reviczkynek arra is került végre ideje, hogy végiggondoljon, összegezzen bizonyos dolgokat az irodalmi helyfoglalásról és az irodalmi érvényesülésről. Megerősödött benne az a vélekedés, hogy a kiegyezéskori irodalmi intézményhálózatot, a hivatalos irodalomkritikát egy szűk szellemi klikk tartja a kezében, melynek irányadó irodalompolitikusai Gyulai Pál és Szász Károly, illetve kedvezményezetteik, a legendás, nagy irodalmárok csemetéi, akik előtt családi alapon nyílt zöld út az irodalomba (Toldy István, Arany László, Beöthy Zsolt). A megélhetést, a nyugodt egzisztenciális létet biztosító literátori-szerkesztői munkát, a pályázati pénzek igazságos elosztását, az irodalmi kiadáspolitikának a valódi értékekhez való igazítását, az irodalmi társaságokba a tehetség útján való bekerülést Reviczky egy harcoss Új Nemzedék egységes felléptével hitte megoldani.

A megélhetést, a nyugodt egzisztenciális létet biztosító literátori-szerkesztői munkát, a pályázati pénzek igazságos elosztását, az irodalmi kiadáspolitikának a valódi értékekhez való igazítását, az irodalmi társaságokba a tehetség útján való bekerülést Reviczky egy harcoss Új Nemzedék egységes felléptével hitte megoldani.

Szent István napi fegyverletétel

Az Új Nemzedék összeverődése – mint már szó volt róla – leginkább budapesti kávéházak és redakciók asztalánál történt meg, s bár a fiatalos együttduhajkodás mindig is rendkívül erős kapocsnak számított férfiemberek között, de ezen túl ezt a nagyon eltérő tehetségű és törekvésű, különböző habitusú – és sokszor az egymás közti személyes ellentétek villongásától sem mentes – írói gárdát néhány alapvető kérdés hasonló szemléletének laza szálai fűzték egybe.

Az Új Nemzedéknek kétségkívül igen erős generációs indíttatása volt (hiszen „a fiatal generáció mindenkor opponálni szokott a réginek” – ahogy Prém megfogalmazta) és legtöbbjük a felvidéki, elszegényedett családok fiaiként érkezett a fővárosba. A tömörülést – főleg kezdetben – komoly egzisztenciális kérdések foglalkoztatták – mint Reviczkyt –, hiszen mindannyian sóváran áhítoztak azután, hogy bármilyen módon helyet találjanak az irodalom hatvanas években kialakuló intézményhálózatában: hogy állást-lehetőséget kapjanak az országos terjesztésű lapokban, köteteik jelenhessenek meg, amelyeket aztán

el is tudnak majd adni. Magyarán: azt várták, hogy kényelmes megélhetést biztosítson számukra a szépirodalom, illetve az ekkor még kifinomultan szét nem vált irodalom- és művészetkritika, szaksajtó, illetve újságírás.

Ez a nagyon olvasott, nagyon művelt (s e szempontból irodalmi kvalitásuk, tehetségük mértéke közömbös), több nyelvben járatos és nemegyszer több nyelven is író (mint például Reviczky), de legalábbis több nyelvből fordító és tegyük hozzá, nagyon arisztokratikus és nemegyszer nagyon sznob fiatal írói gárda bizonyos tekintetben rendkívül modernnek s máig tartó irodalmi hagyomány megteremtőjének mondható. Körülbelül ekkortól számít természetesnek a magyar irodalmi életben, hogy egy új literátus generáció harccal, háborúval próbál helyet szorítani magának az idősebb, már befutott korosztály mellett vagy azok ellenében. Ezt nagyon is érthetjük manapság, mikor különböző irodalmi beszédmódok és vizsgálódási preferenciák osztják táborokra irodalomtudósainkat, irodalomelmélet és irodalomtörténet konstruált és mitizált iszapbirkózása folyik, a múlt századi Új Nemzedék is az addigától eltérő, új szempontokat érvényesítő elemző és kritikai szempontrendszer, új témák, új érzések irodalomba emelésének igényével lépett föl. A tudás, a tehetség, az eredetiség primátusát hangsúlyozták a klikk-szellem, az irodalmi „urambátyámozás” ellenében. Szabadszájúbb és kevésbé előírt-elvart hangnemű, új irodalmi beszédmód s a világ- és a magyar irodalom élénkebb kölcsönviszonyának behozatalával argumentálták irodalmi létük szükségességét. 1875–76 körüli, Budapestről való – sokak számára kényszerűség szülte – kirajzásuk eredményeképp egyszerre több vidéki lapalapítási kísérlettel próbálkoztak. Egyeseket időközben elveszítettek. Azokat, akik egyéni vállalkozásokba fogtak, s akarattal, önként váltak le a társaságtól, mint például Mikszáth, és azokat, akik – a könnyebb pénzkeresés ígéretére – a közönségigényekhez vagy a politikai állapotokhoz egyre inkább igazodva, szinte észrevétlen morzsolódtak le.

1876 nyarának végére a lap szerkesztéséből Prém láthatóan egyre inkább igyekezett kihátrálni. Pontos okát nem tudjuk. A pénz fogyott-e el, vagy a megyei vezetőség (netán az apósjelölt Lonkay) kevesellte azt az eredményt, amelyet a lap „A régió szellemi felemelkedése” című cikkében összegzett: „Városunk mutassa meg, miszerint a mérföldek száma sokkal kevesebb Veszprém és Budapest között semhogy valami szellemi áramlat létre nem jöhetne s ilyen fönn nem állhatna.” Nem tudni, ők elégték-e meg a megyei pénzek tékozlását, azaz az Új Nemzedék szponzorálását, avagy Prém unta el mégis az egyre álmosabb vidéki lapszerkesztést, hogy szeptember végén átadja helyét *Lévay Imre* tanár úrnak. Sosem derül ki. Lévay tanár úr pedig az általa szerkesztett lapszámok fölött (melyeknek egyre több hasábját végre újra megszokott, „tisztességes” nőegyleti, árvaügyi és tanügyi cikkek foglalták le) el-elmélázhatott, ha a Veszprém valamelyik első fél-évében kinyomtatott verse alatt furcsa, ismeretlen neveket – Reviczky, Kiss, Ábrányi – olvasott.

Mi pedig csak reménykedhetünk, hogy mai középiskolásaink – Lévay tanár úrhoz hasonlóan – nem silabizálják értetlenül ezeket a neveket, mint Mikszáth Kálmán egyik hőse: „Átfutva, mondom, e neveket, szomorúan letenné a pápaszemet s így tépelődnék: »Nincs tökéletes tudomány a világon! Istenem, mikor, melyik korban éltek és grasszálhattak ezek az urak a literatúrában?...«

...És a nyomozó irodalomtörténet nem fogja kisüthetni soha... soha...”